

BISERICA PALEOCREȘTINĂ DE LA SLĂVENI-OLT

DE

D. TUDOR

În cursul săpăturilor arheologice din pretoriul castrului roman de la Slăveni (com. Gostavăț, jud. Olt) s-au descoperit, în 1963, urmele unei clădiri care aparține cultului creștin din secolul al IV-lea e.n.¹. Se ridicase peste ruinele romane între curtea pretoriului (*atrium*), peste centrul „sălii sacre” (*peristylum*), până la marginea capelei (*sacellum*) situată în centrul laturii de vest (*oecus*). Această clădire tîrzie are o lungime de 16 m și o lățime de 7 m. Dacă mai adăugăm și raza absidei capelei păgîne, refolosită de biserică ca altar, lungimea ei totală depășea 21 m. Avea aceeași orientare ca și pretoriul, adică NE—SV, cu altarul (vechiul *sacellum*) păgîn înspre apus (*fig. 1*).

Ea fusese construită rudimentar, din fragmente de piatră, bucăți de cărămizi și de țigle legate cu lut cleios. Zidăria nu poseda fundații, avea lățimea de 0,60 m și se păstra pe o înălțime ce nu depășea 0,30 m. Din nefericire, peste tot fusese răscolită pentru extracția de material necesar unor construcții moderne, ceea ce ne lipsește de elemente stratigrafice. Lipsa temeliiilor și modestia tehnicii de zidărie ne pot duce la concluzia că pereții clădirii se ridicaseră din birne de lemn, așa cum se realizaseră în 205 e.n. și barăcile soldățești ale castrului².

Un cuptor cu boltă și o vatră, ambele de origine românească, tîrzie, s-au putut identifica în colțul de NV (*fig. 1, CV*). Pe lângă acestea s-au cules zeci de fragmente de bronz ce proveneau de la statui romane sparte cu ciocanul pentru a fi retopite³.

În cuprinsul acestei clădiri tîrzii s-au cules multe fragmente ceramice romane din secolele II—IV e.n. Cele de culoare negricioasă și cu pasta amestecată cu mici grăunțe de nisip sînt specifice secolului al IV-lea e.n.

În problema ce ne interesează, ca descoperiri notăm următoarele :

1. Așchie detașată dintr-o placă de calcar încadrată de un profil pe partea stîngă⁴. S-a găsit în vecinătatea absidei (*fig. 1, crucea*). În starea actuală acest fragment este de mărimea : $0,075 \times 0,07 \times 0,02$ m

¹ Construcție semnalată la D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, București, 1978, p. 306 și 465 (prescurtată în continuare OR⁴).

² OR⁴, p. 306—307.

³ Material inedit ce urmează a fi publicat împreună cu alte descoperiri în monografia *Slăveni*, I (în colaborare cu Gh. Popilian și Octavian Toropu).

⁴ Semnalată de D. Tudor, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 12—13, nr. 3, *fig. 2/8* și OR⁴, *loc. cit.*

(fig. 2). Pe o față a acestei plăci (lustruită cu grijă) se vede sculptată în relief o *tabula* de la care se mai păstrează o mică *ansa* trapezoidală (pe partea stângă a cadrului). În centrul fragmentului se conservă (gravată în adinc) cea mai mare parte dintr-o *crux monogrammatica* de o formă caracteristică secolelor IV—VI. Crucea are rupte numai capetele brațului inferior și a celui din dreapta. Pe brațul superior al crucii apare la vîrf litera elină *P*, iar cel din stînga se încheie cu o lățire în formă de trapez. Se citește:

XP(ιστός)

Nu încapă nici o îndoielă că avem în față o monogramă creștină sculptată într-o formă specifică secolelor IV—VI e.n.⁵

2. În fostul tezaur subteran din pretoriu (*aerarium*) a fost identificat un mormînt, de asemenea răscolit (fig. 1). Mortul era depus pe fundul fostei încăperi a tezaurului păgîn, într-un coșciug improvizat din țigle romane. Nu poseda nici un fel de inventar. Se găsea cu fața orientată spre răsărit. După schelet era un om matur. Notăm că în pretoriu și în restul castrului, în cele 13 campanii de săpături arheologice, nu s-au descoperit nici un fel de înhumări. Cel

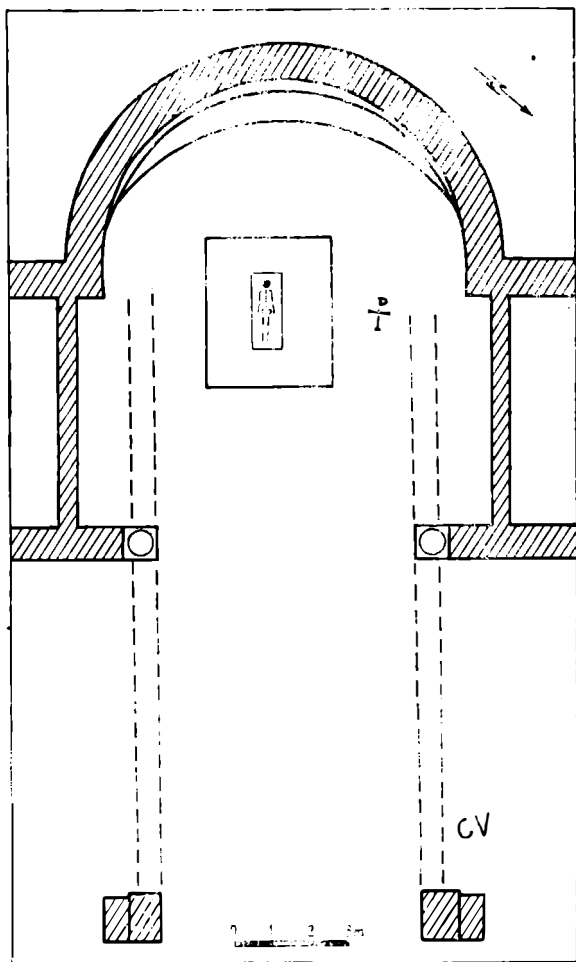

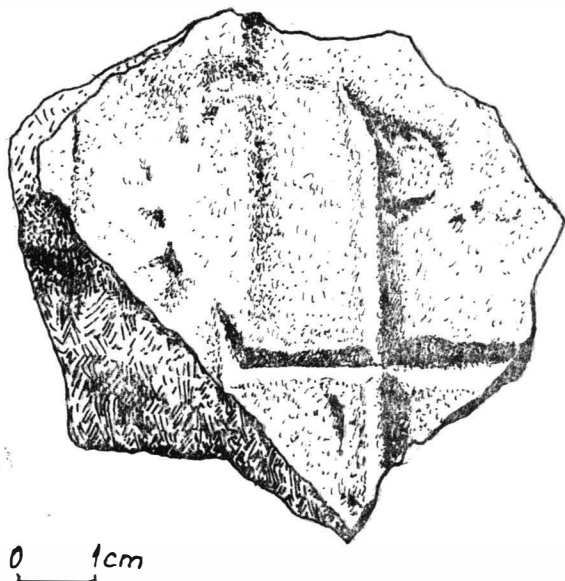
Fig. 1. Biserica paleocreștină de la Slăveni.

din *aerarium* este unic și așezat cu grijă la un loc de cinste. Avem deci o înhumare specială, dintr-o epocă tîrzie, de care a putut beneficia un martir (?) sau un slujbaş de seamă al bisericii.

⁵ *Ibidem*; cf. și C. M. Kaufmann, *Handbuch der christlichen Archäologie*, ed. a II-a, Paderborn, 1913, p. 265; Orazio Marucchi, *Manuale di archeologia cristiana*, ed. a IV-a, Roma, 1933, p. 209; Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII, descoperite în România*, București, 1976, p. 349, nr. 399; I. Barnea, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Roma, 1977, p. 108, nr. 75, fig. 32.

Castrul roman de la Slăveni s-a construit prima dată din pământ, în epoca lui Traian, apoi a fost dotat cu zidărie de cărămidă, în anul 205 e.n. În forma actuală, pretoriul său datează din epoca lui Septimius

Fig. 2. *Cruz monogrammatică* descoperită în biserică.

Severus. El a fost ocupat permanent de o garnizoană pînă la mijlocul secolului al III-lea e.n.⁶ În urma unei invazii goto-carpice de la finele domniei lui Filip Arabul (244–249), el a fost părăsit definitiv⁷. Nu a fost restaurat nici în epoca constantiniană, cînd stăpînirea romană s-a extins în întreaga zonă de cîmpie olteană, pînă la Braza lui Novac de nord. Monedele și resturile ceramice găsite izolat în castru în cursul recențelor campanii de săpături arheologice ne asigură prezența unei populații daco-romane la Slăveni, în secolele IV–V e.n.⁸

Din această vreme, urme creștine s-au putut identifica în zona de sud-est a cîmpiei oltene, la Sucidava (Corabia-Celei)⁹ și la Romula Malva¹⁰ (ambele în jud. Olt). Sub protecția stăpînirii romane, în această zonă s-au putut ridica modeste locașuri de cult creștin. Prin intermediul Sucidavei, centrul creștin cel mai apropiat, misionarii trimiși de către episcopia din Oescus (Ghighen, la vărsarea Iskerului, în Bulgaria) au putut activa în aceste centre pentru răspîndirea creștinismului¹¹.

Biserica de la Slăveni s-a ridicat peste ruinele pretoriului roman care la acea vreme se păstrau pe o înălțime destul de mare¹². Deoarece

⁶ OR⁴, p. 301–307.

⁷ D. Tudor, *Distrușterea castrului roman de Slăveni pe Olt*, în *Historica*, I, Craiova, 1970, p. 67–83.

⁸ Gh. Popilian, *Aspecte ale circulației monetare în castru și așezarea romană de la Slăveni pe Olt*, în *Oltenia*, I, Craiova, 1974, p. 72–81.

⁹ OR⁴, p. 464–465 și I. Barnea, *op. cit.*, p. 116 și 179.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ D. Tudor, *Prima biserică creștină descoperită în Dacia trahană*, Iași, 1948, p. 21.

¹² OR⁴, p. 305–306.

în planul bisericii trebuia prevăzut un altar semicircular, s-a ales pentru acesta fosta capelă păgînă din pretoriul castrului. În ruinele pretoriului s-au descoperit numeroase fragmente de reliefuri păgîne. Se pare că au fost sparte și împrăștiate odată cu construcția bisericii¹³. Absida capelei păgîne romane poseda o deschidere de 9,50 m, fiind înconjurată cu un zid de cărămidă gros de 0,70 m legat cu mortar (*fig. 1*). Fusesse pavată cu mari cărămizi pătrate ($0,52 \times 0,52 \times 0,08$ m), primse de un pat cu mortar. Acest paviment s-a păstrat și în perioada bisericii creștine, ca pardoseală pentru altar. Cu toate distrugerile ulterioare, părți ale lui încă se mai mențineau *in situ* pe timpul campaniei de săpături din 1963.

În fața acestui *sacellum* și parțial sub el, se amenajase subteran, în 205 e.n., obșnuitul *aerarium*. Avea mărimea de 3,30, 3,95 m, în forma unei gropi patrulatere, zidită cu cărămidă. Rostul acestui *thesaurus* era de a păstra fondurile bănești ale garnizoanei și economiile depuse de soldați din soldă. Pentru edificiul creștin din veacul al IV-lea, el nu mai putea avea această întrebuințare și fusese astupat cu pământ. Acest loc subteran putea servi însă pentru înhumări creștine, destinat unor personaje bisericești de seamă. Faptul că în centrul lui fusese depus numai un singur mort face dovada importanței acestui anonim, îngropat acolo după ritualul creștin.

În dreapta și în stînga *aerarium*-ului se găseau mai multe încăperi. În epoca de funcționare a pretoriului ele fuseseră destinate pentru *officia* cu încălzire la subsol, prin *hypocaustum*. În veacul al IV-lea erau ruinate și n-au mai fost refolosite¹⁴.

Sala cea mare a bisericii (*naos*), extinsă de lîngă altar pînă la zidul cel vestic de la fostul *atrium*, era destul de încăpătoare și putea adăposti numeroși credincioși. Cele două ziduri laterale ale ei încălecau două baze de coloane situate de o parte și de alta a intrării spre altar (*fig. 1*). Ca formă și mărime, bazele sînt identice cu cele ce mărgineau coridorul dintre *atrium* și *armamentarium*, deci aparțin anului 205 e. n.¹⁵. În epoca castrului severian aceste două baze susțineau coloane masive, pe ale căror capete superioare se sprijinea un arc sau o arhitravă, pe sub care se pătrundea spre *aerarium* și *sacellum*. Odată cu construcția bisericii, această intrare monumentală a fost suprimată. Au rămas *in situ* numai cele două baze care prezintă azi puternice urme de incendiu (*fig. 1*). Sala destinată ca *naos* fusese pavată cu cărămizi. Ea se termina la răsărit pe linia fostului zid despărțitor dintre *atrium* și „sala sacră”. Pe această parte funcționa, desigur, intrarea în biserică. La colțurile estice ale ei s-au descoperit, alăturate, cîte două lespezi de calcar (inegale), dintre care cele mai mari măsoară $0,95 \times 1,25$ m. Ele au fost fixate acolo în veacul al IV-lea, ca element de legătură a zidurilor de la colțurile edificiului. Dacă intrarea poseda însă două canaturi (fiecare cu lățime de aprox. 3 m), în acest caz, respectivele lespezi putuseră servi pentru susținerea ușorilor porților.

¹³ D. Tudor, *Collegium duplariorum* în *Latomus*, XXII, 1963, p. 242.

¹⁴ O descriere amănunțită a ruinelor pretoriului se va da în monografia *Slăvent*, I (în pregătire).

¹⁵ *Op. cit.* p. 305 și *fig. 88/2*.

S-ar putea obiecta că altarul bisericii de la Slăveni trebuia să fie spre răsărit, așa cum se întâlnește la majoritatea bazilicilor paleocreștine. În epoca constantiniană însă, o atare orientare nu era obligatorie. Se pot cita în această privință: bazilica „Învierii” de la Ierusalim, bazilica episcopului Paulin din Tyr și vechile bazine din Roma, a Sf. Petru și a Lateranului, care au altarul către vest ¹⁶.

În privința originii plăcii fragmentare decorate cu *cruz monogrammatica*, rostul ei se poate explica foarte ușor. Ea provine de la îngrăditura denumită *cancelli* de către latini ¹⁷. Asemenea balustradă separa altarul de sala bisericii. Lespezile din care se compunea se decorau adesea cu simboluri creștine, în special cruci, care se repetau de la un capăt până la altul. În cursul săpăturilor s-au descoperit multe fragmente de atare plăci, însă fără nici un fel de ornamente sau simboluri creștine pe ele. Aceste plăci din care se compuneau *cancelli* au putut fi ușor demontate și transportate în altă parte, de îndată ce biserica a intrat în ruină. Cu prilejul desfacerii balustradei s-a rupt numai acest fragment, element hotărâtor pentru identificarea în acest loc a unei biserici paleocreștine.

Biserica respectivă s-a putut construi pe timpul domniilor lui Constantius al II-lea (337—361) sau Valens (364—378). De la primul împărat s-au descoperit mai multe monede în castru (inedite). Ea a funcționat cel puțin până în timpul marii perturbări produse la Dunărea de Jos de invazia hunică, când scutul ce proteja granița imperiului la nord de fluviu — Brazda lui Novac de N — a fost distrus ¹⁸.

Biserica paleocreștină de la Slăveni prezintă o importantă descoperire arheologică. Ea documentează cimentarea puternică a creștinismului la nord de Dunăre în secolele IV—VI e.n., ceea ce, pentru acele vremuri, constituia un factor cultural de seamă. Mărimea clădirii (7 × 21 m) ne indică și pe a comunității creștine de la Slăveni. În al doilea rând, prin ea se atestă prezența în număr mare a populației daco-romane, rămasă pe loc după evacuarea aureliană (275). Avem în față un nou document pentru controversata problemă a romanizării și a celei de-a doua continuități din Dacia traiană.

Până în prezent, biserica paleocreștină de la Slăveni-Olt rămâne cel mai vechi locaș creștin de cult de la nord de Dunăre, datat în secolele IV—VI e.n. Va fi urmată de bazilica creștină din secolul al VI-lea construită în cetățuia Sucidavei ¹⁹.

¹⁶ Informații date de colegul Ion Barnea.

¹⁷ Kaufmann, *op. cit.*, p. 192—193.

¹⁸ *OF*, p. 454—455 cu bibliografia de la p. 469.

Colegul Ion Barnea îmi atrage atenția că înhumările în bazilicile creștine se practicau numai începând cu secolele V—VI. În acest caz, mormintul din biserica de la Slăveni poate fi mai târziu decât secolul al IV-lea e.n. Din păcate, până acum, nu s-au descoperit la Slăveni resturi ceramice și monedare posteroare acestui veac. Ar fi totuși posibil ca biserica respectivă să fi funcționat și în secolele V—VI?

După părerea noastră oasele scheletului respectiv aparțin unui martir, fiind aduse mai târziu din altă parte și depuse în locul respectiv. În această privință se pot aduce ca analogii reliefele celor patru martiri descoperite în cripta bazilicei paleocreștine de la Niculițel (jud. Tulcea). Acelea au fost depuse acolo în a doua jumătate a secolului al IV-lea; cf. I. Barnea, *op. cit.*, p. 92.

¹⁹ D. Tudor, *Prima bazilică... passim*.

UNE ÉGLISE PALÉOCHRÉTIENNE DÉCOUVERTE À SLĂVENI SUR L'OLT

RÉSUMÉ

Pendant la campagne de fouilles archéologiques de l'année 1963, on a découvert les traces d'une église datant du IVe siècle, dans le camp romain de Slăveni sur l'Olt. Cette église était construite dans l'ancien *praetorium* du camp romain, dont le *sacellum* fut transformé en autel chrétien (fig. 1).

Elle mesurait 21 m en longueur, 7 m en largeur et était orientée SV—NE (fig. 2). Sur un modeste mur construit avec des fragments de pierres et de briques romaines liés avec de la terre et sans fondations, on a érigé un édifice en bois.

Dans les décombres de l'église on a trouvé une *crux monogrammatica* gravée sur une plaque en pierre (fig. 2) et des fragments céramiques spécifiques du IVe siècle.

Le fragment avec la croix appartenait à des *cancelli*.

L'ancien *aerarium* du camp était occupé par un sarcophage en tuilles qui conservait un squelette humain (martyr ?).

Cette église paléochrétienne est la plus ancienne connue au nord du Danube, en Dacie. Elle date du temps de Constance II (337—361) et fut détruite probablement à la fin du règne de Valens (pendant les invasions gothiques), ou par Attila (442—447).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. L'église paléochrétienne de Slăveni.

Fig. 2. *Crux monogrammatica*, découverte dans l'église.